

Bebyggelsen i Hvetbo Herred.

Af *Henrik Larsen.*

Seer man paa Kortet, vil man finde, at en stor Del af Byerne i Hvetbo Herred ligger i to Kredse eller Halvcirkler, den ene af disse dannes af Bebyggelsen i Jetsmark og Hune Sogne, den har nærmest Herregaarden Lundergaard som Midtpunkt. Byernes og Gaardenes Marker laa for det meste paa den Side af disse, som vendte ind mod Midtpunktet. Den anden findes mod Nord i Herredet, her ligger en hel Del Gaarde og Byer i en Bue omkring et Højdeparti, hvor der tidligere dels var Overdrev, dels paa Nørre Saltum nær, kun Enestegaarde og smaa Byer. Omtrent i Midten ligger Saltum Kirke, her holdtes i alt Fald c. Aar 1600 Herredets Ting, hvor det er blevet holdt før, vides ikke. Byernes Marker laa ogsaa her for det meste paa den Side af dem, som vendte ind mod Buens Midtpunkt. Det er ogsaa kendt fra andre Egne af Landet, at Byerne saaledes kan ligge i en Kreds, f. Eks. paa Halvøen Stævns og i Lollands Nørre Herred, begge Steder bestemmes Beliggenheden af Kystens Form. Men Kredsens Indre var begge Steder Overdrev og smaa Byer, de store laa langs Kysten. I Begge Tilfælde ligger der en -sted-By, henholdsvis Helsted og Halsted, midt inde i Kredsen. En lignende Beliggenhed har i den nordlige Del af Hvetbo Herred Ejersted.

Mod Syd findes der ingen -sted-Byer, men enkelte Steder er der fundet gamle Grave, ved Lundergaard Grave fra den romerske Jernalder og som det synes ogsaa en Gravplads fra Folkevandringstiden; ved Stenmark i Hune Sogn er der fundet Grave fra den ældre Jernalder. Paa disse Steder eller i deres Nærhed maa der have været Bebyggelse i disse gamle Tider. Nord for Store Vildmose ligger Byerne derimod i en Række, som den vestligste af dem kan Byen Vrensted betragtes. Byerne her havde ogsaa for en stor Del deres Agerjord liggende paa den ene Side af Byen. Grunden til, at Byerne saaledes paa nogle Steder ligger i en Bue og paa andre Steder i en Række, er vel hovedsagelig begrundet i Terrainforholdene. Dette skal jeg dog ikke komme nærmere ind paa, derimod skal jeg undersøge, om man kan slutte eller erfare noget om Bebyggelsens Alder.

I den senere Middelalder har det næppe været tilladt i større Udstrækning, i alt Fald ikke i vel opdyrkede Egne, at bosætte sig og bygge nye Gaarde og Huse paa andre Byers Græsgange og Overdrev, dem havde man god Brug for selv. Man maa derfor antage, at de inde i Kredsen liggende enlige Gaarde alle stammer fra den tidligere Middelalder eller fra endnu ældre Tid. En enkelt lille By, Jonstrup, hvis Gaarde dog ikke havde synderlig indbyrdes Fællesskab i Ager og Mark, bærer dog et Navn, der vistnok maa stamme fra den kristne Tid. Gaardene og Byerne i den nordlige Del af Hvetbo Herred udgør nu 4 Sogne, men tidligere var her 5, idet der har ligget en nu forsvunden Kirke i Kettrup. Der maa altsaa, da Kristendommen blev indført her i Egnen, det vil vel sige henimod Aar 900, have været en ret talrig Befolkning her, selv om nogle af Sognene først er blevne oprettede siden. Et enkelt

Sogn var meget lille, det havde 1787 kun 154 Beboere, men det maa, skønt det bærer et Torpnavn, Alstrup, dog have haft omtrent lige saa mange Gaarde som senere. Hvor gammel Byen er, vides ikke, Navnet siger intet derom. Men blandt de øvrige Byer findes 3, hvis Navne ender paa -lev. Jeg har andetsteds søgt at paa-vise, at disse Navne stammer fra Tiden omkring Aar 500 eller maaske for Jyllands Vedkommende fra en noget senere Tid¹⁾. De Byer, som bærer disse Navne, skulde være Sjoldungeslægtens Belønninger til de Mænd, som havde hjulpet den i dens Kamp. Men Mænd blev da vundet med Guld og Gods og ikke ved, at man skænkede dem nogle øde Strækninger, som de selv kunde opdyrke. Man maa derfor antage, at disse Landsbyer alt da har haft nogen Størrelse, eller ogsaa at der ved dem tidligere har ligget en Storgaard. Vester Hjermelev bærer dog samme Navn som en lidt længere mod Øst liggende By, det kan derfor være muligt, at den kun har været en Tilgift til den Mand, som fik Øster Hjermelev. Dog kan det jo ogsaa være muligt, at han skulde særlig belønnes. Nord for Store Vildmose ligger ikke saa faa Byer med denne Endelse, Øster Hjermelev, Vester og Øster Brønderslev og længere mod Nord Serridslev og Jerslev samt Vreilev. Egnen her maa altsaa paa den Tid have været temmelig vel befolket.

En eller, om man vil, to Byer med Endelsen -um findes i Hvetbo Herred, Sønder og Nørre Saltum, den sidste ligger inde i Kredsen. I Sjælland synes der i omtrent alle Byerne med denne Endelse at være en Storgaard, der alt var til i Oldtiden og har givet Byen dens Navn, baade Gaardene og Navnet maa vist være ældre

¹⁾ Fortid og Nutid IV, 99 ff.

end -lev-Navnene¹⁾). Dette gælder vist ogsaa Jylland, for nogles Vedkommende vides det, at der ved dem er gjort Gravfund fra den tidlige Jernalder. Ved Em i Vendsyssel er fundet en Boplads fra den romerske Jernalder og vest for Stenum en Gravplads fra samme Tid. Vel maa det formodes, at Kornungaard, der ligger vest for den store By Vester Brønderslev, er yngre end denne, men heraf følger ikke, at Gaardens Navn er yngre end Byens.

De Byer, hvis Navne ender paa -sted, er for det meste store og vist ofte gamle. I Nærheden af Halsted er der gjort et Gravfund fra den romerske Jernalder. Her i Egnen er der ved Vrensted, der hvor Stationen nu ligger, fundet en Boplads fra de første Aarhundreder efter Kristi Fødsel. Her maa have været Beboelse alt paa den Tid. Ligeledes er der vest for Flade fundet en Boplads fra samme Tid, her nævnes i Markbogen og paa Matrikelskortet Ulsted Agre. Maaske er der nogen Forbindelse mellem Navnet og Bopladsen. Mange af de Navne, der ender paa -sted, synes at være sammensat med et Gudenavn, f. Eks. Torsted, Tisted, Ølsted og Ulsted, hvilke Navne alle bæres af flere Byer. Mon dette ikke ogsaa kan være Tilfældet med de to Byer Vrensted og Ejersted? Vrensted staves i Middelalderen som oftest som nu, Navnet forekommer dog ikke i særlig gamle Dokumenter, men kun i Registraturer. Kan Forleddet her ikke være Navnet Vrind, der bæres af en af Asynjerne, senere kaldet Rind²⁾). Hun skal have haft en Helligdom ved Vrindavi ved Norrköping i Sverige.

Paa Bopladsen er der fundet Potteskaar i Tusindvis,

¹⁾ Fortid og Nutid IV, 110 ff.

²⁾ P. A. Munch: Norrøne Gude- og Heltesagn. 3. Udg., S. 83.

men dette er jo ikke noget Bevis for, at her har været en Boplads. Kan det ikke lige saa godt have været et helligt Sted, hvor Folk mødtes med deres medbragte Offergaver, der vel hovedsagelig bestod af Madvarer. Naar man saa havde spist disse, slog man de medbragte Kar itu som et sidste Offer. Ved Vejleby paa Lolland er der gjort et lignende Bopladsfund med mange Skaar og Ben af Dyr fra en lidt senere Tid. Efter mit Kendskab til de lollandske Landsbyer er jeg meget utilbøjelig til at tro, at her har ligget en Landsby. Vrensted er ganske vist en saadan, men Byen har vist altid ligget, hvor den nu ligger. Det er rigtigt, at man har fundet Husrester eller Tegn paa, at der har været Huse paa disse Bopladser, f. Eks. ved Em, Thorsmark og Kraghede. Men der har vel i Reglen ved disse Helligdomme boet en Mand, der skulde vogte Stedet, maaske kan der ogsaa have været Boder til Ly for de besøgende. Af Navnet Thorsmark maa man vel slutte, at der her har været en Helligdom, men her var senere en Gaard.

Navnet Ejersted skrives 1350 Æyerstet¹⁾, kan dette Navn ikke være sammensat med Havguden Ægirs Navn? Denne har haft en Helligdom her ude ved Havet. Men Navnet maa være sammensat med Gudens Navn i Nominativ og ikke i Ejefald. Dette vilde næppe have været Tilfælde i den senere Oldtid, men det har maaske været muligt tidligere, da Guderne endnu var Naturvæsener og Havguden Ægir identisk med selve Havet. De to Byer Vrensted og Ejersted synes altsaa at være gamle Byer. Men Helligdomme fordrer en Menighed, og da der var ikke saa faa i Egnen nord. for Store Vildmose, maa her alt i de første Aarhundreder efter Kristi Fødsel have levet en ret talrig Befolkning.

¹⁾ Rigsark. Nr. 2250.

Hvor tæt denne boede og hvor mange Gaarde der var, kan man naturligvis ikke sige, men Byerne har vel ligget temmelig tæt og ikke spredt med langt Mellemrum. Hvilke Byer, der da var til, kan ikke siges, Navnet siger intet, en lille By kan godt tidligere have været en Gaard og være gammel. Men af Agrenes Fordeling ved Landmaalingen 1683 og af Gaardenes Beliggenhed kan det ses, at nogle af disse maa være yngre end andre.

Ejersted Mark laa 1683 hovedsagelig syd for Byen, den var dog mere eller mindre overfløjet af Sand, saa de gamle Forhold kan være forandret. Her var der da en Gaard, der var større end de andre, den havde de første og vestligste 16 Agre af Tofteagerfald, der laa syd for Byen, disse Agre var c. $7\frac{1}{2}$ Tdr. Land. Desuden havde Gaarden de fleste Agre i et Fald paa 19 Agre, de øvrige havde den ene Gaard i Jonstrup.

Sønder Saltum ligger ved Højdedragets Fod i Kredsen, Byens Mark ligger nord og vest for Byen og støder og til Nørre Saltums Mark. Skellet er dog langt nærmere denne By end Sønder Saltum. Nørre Saltums Mark ligger omkring Byen, nord for ligger Kirken og Præstegaarden, der har sin Jord for sig selv. Saltum Kirke tilhørte oprindelig Kongen, men blev af denne 1449 skænket til Helligaandshuset i Aalborg. Hvilken af disse to Byer er den ældste og er nogen af dem en Fortsættelse af den gamle Heim eller Storgaard, som efter Navnet at dømme maa have ligget her? Sønder Saltum er den største, den ligger i Kredsen og den ligger lavt, det ligger nær at tænke sig, at den er en gammel Landsby. Nørre Saltum ligger højt, et saadant Sted vilde passe bedre for en Stormand end for almindelige Bønder. Byen havde 14 Gaarde, men af disse var 6

enten smaa eller havde deres Jord liggende i nogle faa Agerskifter. Tilbage bliver 8 Gaarde, hvoraf de to hver havde 9—10 Tdr. Hartkorn, de øvrige var mindre. Det fremgaar dog ikke af Markbogen, at der var nogen nærmere Forbindelse mellem disse 2 Gaarde; de havde Nr. 4 og Nr. 5.

Sønder Saltum bestod af en Række Gaarde mod Syd i Øst og Vest, de havde deres Tofter liggende norden for sig, samt af en Række mod Nordøst i Retningen Sydøst-Nordvest; Tofterne til disse Gaarde laa Nord for dem, de var temmelig lange, de længste 934 Alen, og maa have naaet omtrent til Torpe Bys Jord. Desuden var der en Gaard, den største i Byen, der laa syd for den vestligste i denne Række, ved Gaarden laa c. $\frac{1}{2}$ Td. Land, ellers havde den ingen Særjord uden et Fald paa c. 11 Tdr. Land, men denne Jord laa et godt Stykke fra Gaarden, hvis Jord i Modelbogen er takseret daarligere end de andre Gaardes.

Paa Byens Mark laa ikke langt fra Nørre Saltums Mark Gammeltoft, hvori en Del Gaarde havde Agre, men om dette Navn, som træffes mange Steder, røber gammel Bebyggelse er uvist.

I Vester Hjermslev havde Gaard Nr. 25, som vist er Lemmergaard, den nordligste Gaard i Byen, sin meste Jord for sig selv i to Fald paa henholdsvis 36 og 52 Agre. Maaske er denne Gaard derfor af yngre Oprindelse. De to sydligste Gaarde, Holmgaard og Skovbogaard havde mest deres Jord liggende i den sydvestre Del af Marken, dog ikke i Fald for sig selv. Muligvis er disse Gaarde ogsaa yngre end de andre.

Trudslev og Brødslev har jeg ikke undersøgt, den førstnævnte havde Markfællesskab med Vestermark, Gaardene her og i Trudslev havde gensidig Agre og

Jord i hinandens Marker. I Alstrup havde den nordligste Gaard, Nr. 1, sin Jord lidt mere samlet end de øvrige. I Byen laa den tidligere Herregaard Abildgaard, men denne havde ingen Steder sin Jord for sig selv. Det er vel kun en Bondegaard, der i Mangel af nogen bedre, er bleven valgt til Sædegaard. Derimod havde i Ingstrup de to Gaarde, Nr. 1 og 2, Søndergaarde, deres Jord for en stor Del for sig selv, dog med indbyrdes Fællesskab. Vest for Sønder Saltum ligger Østrup, Marken laa nord for Byen, i denne By synes Nr. 1 og 2 engang at have været een Gaard, de havde en Del Jord for sig selv, det samme var Tilfældet med Nr. 6. I Faarup var der ligeledes nogle Gaarde, der havde en Del af deres Jord for sig selv, derimod synes Gaardene i Torpe at have deres Jord liggende nogenlunde spredt over hele Byens Mark. Denne By havde i Forhold til de andre Byer i Sognet meget lidt Eng. De forskellige Byers Enge i Sognet laa forøvrigt i et vidtløftigt og indviklet Fællesskab. Det synes af det foregaaende, at der i Byerne lidt efter lidt er fremkommet nye Gaarde, som tildels har faaet Jord ved Nyopdyrkning af Overdrev og udyrket Jord. Ofte ligger disse Gaarde lidt fra de andre, men dog saa nær ved den gamle By, at de regnes for en Del af denne.

Ved Vester Brønderslev ligger Kornumgaard, ved Sønder Saltum Nørre Saltum, som maaske er en gammel Heim, ved Serridslev Kalum og ved Jerslev Svennum, ved Øster Hjermeslev ligger Hjermeslevgaard og ved Øster Brønderslev Burholt. Ved Siden af Byen ligger der eller har ligget en Storgaard. Kan det samme ikke være Tilfældet ved -lev-Byerne i Hvetbo Herred? Kan f. Eks. Alstrup, der ligger syd for Vester Hjermeslev, ikke være en forhenværende Heim eller Stor-

gaard, der senere er bleven degraderet til Torp og siden er blevet en Bondeby? Kan Kettrup, der havde en Kirke, skønt den kun var en lille By, ikke have staaet i dette samme Forhold til Trudslev? Kan noget lignende være Tilfældet med Brødslev og en af Nabobyerne? Jeg er ikke tilbøjelig til at tro det, men saa maa disse Nabo- og Torpbyer være gamle, langt ældre end deres Navn angiver og man i Almindelighed antager.
